johtava asiantuntija Kari Herlevi, johtava asiantuntija Timo Hämäläinen 11.10.2016

Vastausosoite: tuv@eduskunta.fi
Viite: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kirjallinen lausuntopyyntö 3.10.2016

Asia: HE 134/2016 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2017

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra kiittää mahdollisuudesta esittää näkemyksensä mihin innovaatiotoiminnassa kannattaa panostaa ja erityisesti millä keinolla saamme aikaan kasvua, työtä ja hyvinvointia ja näkyvätkö nämä keinot nyt riittävästi talousarviossa.

Otamme kantaa erityisesti uudenlaisen ekosysteemipolitiikan puolesta käytännönläheisten ja konkreettisten esimerkkien avulla, sillä uusien kasvualueiden systemaattisella ja pitkäjänteisellä edistämisellä voidaan vahvistaa Suomen kansainvälisesti kilpailukykyistä elinkeinorakennetta ja synnyttää uutta kestävää kasvua ja hyvinvointia.

Suomen talouspoliittista keskustelua käydään pääasiassa makrotasolla. Keskeisiä puheenaiheita ovat mm. valtiontalouden kestävyysvaje, tulo- ja työmarkkinapoliittiset ratkaisut, keskuspankkien rahapolitiikka, hyvinvointivaltion rakenteelliset ongelmat sekä kasvava pitkäaikaistyöttömyys. Suomen talousongelmien keskeinen syy on kuitenkin talouden reaalimaailman tasolla tapahtunut elinkeinorakenteen rapautuminen. Suomi on menettänyt suuryritysten kansainvälistymisen ja Nokia-klusterin hajoamisen myötä paljon korkean lisäarvon tuotantoa ja työpaikkoja, jotka ovat heikentäneet kokonaiskysyntää sekä luoneet valtiontaloutta kuristavaa rakenteellista työttömyyttä. Makrotalouden ongelmille ja valtiontalouden leikkauksille ei näy loppua, jollei Suomen kansainvälisesti kilpailukykyistä elinkeinotoimintaa saada vahvistettua ja laajennettua.

Suomalainen yhteiskunta ja sen toimintaympäristö ovat aiempaa epävarmempia ja monimutkaisempia. Nopea teknis-taloudellinen murros on haastanut yhteiskunnan perinteiset instituutiot ja rakenteet. Ilmaston muutos, sosiaalinen eriarvoistuminen, ikääntyminen, pakolaistulva ja muut kompleksit 'viheliäiset ongelmat' vaativat uudenlaisia ratkaisumalleja ja innovointitapoja. Perinteinen innovaatiopolitiikka ei enää riitä näiden ongelmien ratkaisemiseksi eikä nykyiseen murrokseen liittyvien mahdollisuuksien hyödyntämiseksi (esim. Mobility-As-A-Service, kiertotalous, smart cities). Tarvitaan järjestelmäinnovaatioita ja ratkaisukeskeistä innovaatiopolitiikkaa, joka tuo yhteen tietyn yhteiskunnallisen ongelman ja sen ratkaisun kannalta keskeiset sidosryhmät tiiviiseen vuoropuheluun ja ongelmanratkaisuprosessiin. Tällainen yhteistyöverkosto tai ekosysteemi voi luoda vientikelpoisia kokonais- ja osaratkaisuja globaaleihin kestävyysongelmiin, joille löytyy valtavat kansainväliset markkinat.

Uuden ekosysteemipolitiikan tarve

Suomen elinkeino- ja innovaatiopolitiikassa on 1990-luvun alkupuolelta lähtien noudatettu kahta päälinjaa. Yhtäältä on pyritty kehittämään kaikille yrityksille hyviä toimintapuitteita; toisaalta on pyritty vaalimaan Suomen kansantalouden kannalta keskeisten sektorien kilpailukykyä. Samaan

aikaan suuret suomalaisyritykset ovat karsineet ’rönsyjään’ ja erikoistuneet ydinosaamisalueilleen. Tämä kehitys on johtanut elinkeinorakenteen monipuolistumiskehityksen pysähtymiseen ja talouden iskunkestävyyden (resilienssin) heikentymiseen, mikä syvensi vuoden 2008 finanssikriisistä alkanutta lamaa.

Kumpikaan elinkeino- ja innovaatiopolitiikan päälinjoista ei ole systemaattisesti pyrkinyt luomaan talouteen uusia kasvualueita. Strategisista painopistevalinnoista keskusteleminen on ollut vaikeaa, koska suomalainen ekonomistikunta on laajasti omaksunut hyvin varauksellisen ”no-picking-the-winners” argumentin julkisen sektorin roolista elinkeino- ja innovaatiopolitiikassa. Käytännön politiikassa elinkeinotoimintaan liittyviä valintoja tehdään kuitenkin koko ajan: hallitusohjelmassa, ministeriöissä, virastoissa, kaupungeissa, kunnissa, jne. Itse asiassa melkein kaikilla poliittisilla päätöksillä on epätasainen vaikutus eri yritystoiminnan sektorien toimintaedellytyksiin – esimerkiksi tietyn alan koulutuksen lisäämisellä ja infrastruktuurin rakentamisella.

Talouden globalisoituminen ja nopea rakennemuutos eivät ole vain suomalaisia ilmiöitä vaan ne haastavat kaikkia teollisuusmaita uudistuksiin. Maailmalla onkin virinnyt aktiivinen keskustelu uudenlaisen elinkeino- (ja innovaatio)politiikan tarpeesta. Sitä on käyty mm. Maailmanpankissa, OECD:ssä ja EU:ssa (smart specialisation). Uudenlaista elinkeino- ja innovaatiopolitiikkaa tarvitaan erityisesti uuden korkean lisäarvon tuotannon ja työpaikkojen luomiseen globalisaatiossa ja teknologisessa murroksessa menetetyn elinkeinotoiminnan tilalle. Sen painopiste on uusien kasvualueiden ja -ekosysteemien systemaattisessa kehittämisessä, mikä tapahtuu yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin toimijoiden tiiviissä yhteistyössä.

Suomalaisesta elinkeino- ja innovaatiopolitiikasta on tähän saakka puuttunut uusia, kansainvälisesti lupaavia kasvualueita ja -ekosysteemejä systemaattisesti ja pitkäjänteisesti kehittävä toimintamalli. Sitra, Tekes, Finpro, Suomen akatemia ja Finnvera ovat viime vuosina kehittäneet tällaista toimintamallia yhteistyössä. Kehitettyyn toimintamalliin sisältyy uusien potentiaalisten kasvualueiden ja -ekosysteemien tunnistaminen eri puolilta Suomea sekä niistä lupaavimpien valinta systemaattisen kehittämistyön painopisteiksi. Tämä toimintamalli täydentää hyvin nykyistä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan sekä yksittäisten kasvuyritysten tukemiseen tähtäävää politiikkaa tuomalla lupaavien uusien kasvualueiden yrityksille räätälöidyn ja koordinoidun toimintaympäristön tuen.

Suomen elinkeinorakenteen ja viennin vahvistaminen vaatii uutta ekosysteemitason elinkeino- ja innovaatiopolitiikkaa, joka pystyy tekemään myös painopistevalintoja lupaavien uusien kasvualueiden kehittämiseksi. Ekosysteemitason strategisia painopistevalintoja kannattaa tehdä, koska:

1. Suomi on pieni maa, jolla on rajalliset resurssit ja kilpailuedut.
2. Perinteinen horisontaalinen politiikka (’yleisten toimintapuitteiden kehittäminen’) ei ole pystynyt luomaan merkittäviä uusia kasvualoja.
3. Painopisteet luovat näkyvyyttä ja tarpeellisia referenssejä sekä lisäävät Suomen houkuttelevuutta ulkomaisten (ja kotimaisten) sijoittajien ja osaajien keskuudessa.

4. Potentiaalisten ekosysteemien yhteiskehittäminen luo verkostoetuja (network effects), jotka lisäävät niihin osallistuvien yritysten kilpailukykyä.
5. Valintoja tehdään koko aika, mutta ei systemaattisesti eikä koordinoidusti.

Ekosysteemitason painopistevalinnat eivät kohdistu yksittäisiin yrityksiin (no-picking-the-winners), mutta hyödyntävät tehokkaasti suomalaisia vahvuuksia, uusia yritystoiminnan mahdollisuuksia sekä yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin toimijoiden välisiä koordinaatio- ja synergiaetuja. Julkishallinnon rooli on ekosysteemipolitiikassa lähinnä eri toimijoiden yhteistyötä tukeva ja kasvun esteitä poistava – ei itse tuotantoon investoiva. Uusien ekosysteemien kehittymistä seurataan tarkkaan ja niiden edistäminen voidaan lopettaa, jos ennakoitu liiketoimintapotentiaali ei realisoidukaan. Parhaimmillaan Suomessa olisi käynnissä useita uusia ekosysteemien kehityshankkeita eri liiketoiminnan sektoreilla. Julkishallinto voisi silloin edistää niitä uuden elinkeinotoiminnan portfoliona, mikä jakaisi kehitystoiminnan riskejä.

Kaksi konkreettista esimerkkiä

Sitra kannustaa toimenpiteisiin, jotka edistävät luonnonvarojen kestävää käyttöä ja luovat talouskasvua ja työllisyyttä entistä vähäisimmillä ympäristövaikutuksilla. Tavoitteena tulisi olla irtikytkentä talouskasvun ja luonnonvarojen käytön sekä ilmastopäästöjen välillä, jotta yhteiskuntamme sopeutuu elämään maapallon kantokyvyn rajoissa.

Kiertotalouden kansallinen tiekarttatyö (https://www.sitra.fi/uutiset/kiertotalous/suomelle-uusia-keinoja-kasvattaa-korkean-lisaarvon-tuottamista) sopii esimerkiksi uudenlaisesta ekosysteemipolitiikasta. Tiekartta on oiva esimerkki laaja-alaisesta yksityisen ja julkisen sektorin kanssa yhteistyössä (yli 1000 osallistujaa laaja-alaisesti yhteiskunnan eri osa-alueilta) tehdystä visio- ja toimenpideprosessista, joka luo pohjan yhteiselle ekosysteemin pitkäjänteiselle rakentamiselle. Tämä prosessi käynnistettiin varsin suunnitelmallisesti. Uuden innovaatiopolitiikan avaukset voivat tulla jonkun toimijan selkeästä aloitteesta.

Maailman ensimmäinen kiertotalouden tiekartta näyttää askeleet kestävään menestykseen. Suomen kansallinen kiertotalouden tiekartta aloittaa uudenlaisten ratkaisujen luomisen, joita maamme tarjoaa ilmastonmuutoksen, luonnonvarojen hupenemisen ja kaupungistumisen haastamalle maailmalle. Kiertotalouden ensimmäiset ratkaisut perustuvat Suomen perinteisiin vahvuusalueisiin ja täten voisivat tarjota kymmeniä tuhansia uusia työpaikkoja sekä vuosittain miljardien eurojen arvonlisän.

Suomella on aito mahdollisuus luoda seuraavien 5–10 vuoden aikana kestävää hyvinvointia ja menestystä hiilineutraalista kiertotaloudesta. Se maksimoi materiaalien ja niiden arvon säilymisen kierrossa mahdollisimman pitkään siten, että syntyvien päästöjen määrä on mahdollisimman vähäinen. Tiekartta kertoo, miten siirrytään kohti kiertotaloutta.

Muutos vaatii yhteistyötä yli sektori- ja toimialarajojen. Usein niiden välimaastoista löytyvät houkuttelevimmat mahdollisuudet uusiin toimintatapoihin, digitalisaation mahdollistamiin palveluihin ja materiaalien kierron pidentämiseen. Uusien ratkaisujen vaikuttavuus syntyy lopulta siitä, että niitä voidaan laajentaa ja monistaa sopiviksi niin muualle Suomeen kuin ympäri

maailman. Sitran arvion mukaan kiertotalous toisi vuosittain 2–3 miljardin vuosittaisen arvonlisän vuoteen 2030 mennessä. Rooman klubi arvioi, että uusia työpaikkoja syntyisi yli 75 000. Maailman ensimmäinen kansallinen kiertotalouden tiekartta on tehty Sitran johdolla yhteistyössä ympäristöministeriön, maa- ja metsätalousministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön, elinkeinoelämän ja muiden merkittävien sidosryhmien kanssa. Ensimmäiset askeleet kohti kiertotaloutta otetaan tiekartan viidellä painopistealueella, jotka perustuvat Suomen perinteisiin vahvuuksiin (kestävä ruokajärjestelmä, metsäperäiset kierrot, tekniset kierrot, liikkuminen ja logistiikka sekä yhteiset toimenpiteet).

Toisena esimerkkinä uudesta innovaatiopolitiikasta on pääkaupunkiseudun Smart & Clean säätiö (S&C). S&C on konkreettinen esimerkki miten erilaisia toimintatapoja uusien kasvualojen rakentaminen edellyttää. Smart & Clean projektin visio on ”Smart & Clean kaupunki” ja konkreettisena tekona on tehdä Helsingin seudusta maailmanluokan testialusta älykkäille ja puhtaille ratkaisuille ja palveluille vuosina 2016-2021. Kärkiteemoina ovat liikenne ja liikkuminen, rakentaminen, energia, jäte- ja vesihuolto sekä kuluttaja-cleantech. S&C rakentaa avoimeen dataan ja infrastruktuuriin perustuvan kaupunkialustan uusien innovaatioiden ja liiketoimintamallien synnyttämiseksi. Avoimien liiketoimintaekosysteemien kautta syntyy myös vientikonsepteja ja yrityksille kotimarkkinareferenssejä. Tavoitteena on jätteetön ja päästötön kaupunki. Kärkiteemoista rakennetaan vaikuttavia projektikokonaisuuksia sektoreiden poikki.

Valmistelussa on kokonaisuuksia liittyen esimerkiksi korjaus- ja täydennysrakentamiseen. Miten tehdään digitaalinen transformaatio siten, että päivitetään vanhat asuinalueet kestävästi, kustannustehokkaasti ja energiatehokkaasti digiaikaan? S&C kehittelee myös ideaa nykyaikaisesta ajantasaisesta ilmanlaadunmittausjärjestelmästä pääkaupunkiseudulle, jolla on myös vientipotentiaalia.

S&C vastaa kaupunkien todellisiin haasteisiin ja luo merkittäviä kokonaisuuksia yli kaupunki- ja sektorirajojen. Säätiön rooli on moninainen:

1. rakentaa ja koota itse vaikuttavia projektikokonaisuuksia
2. viestiä ja markkinoida S&C kriteerit täyttäviä muiden projekteja
3. vaikuttaa pullonkauloihin ja esteisiin, joilla infraa ja dataa avataan julkisella sektorilla ja yrityksissä muille
4. luo vahvaa Smart & Clean -brändiä Suomelle pääkaupunkiseudun testialueen avulla

Innovaatiotoiminnassa kannattaa panostaa kiertotalouteen ja vähähiilisiin ratkaisuihin. Kiertotalous on avainasemassa ilmastonmuutoksen torjunnassa ja uusiutuvan energian läpimurrossa. Kansainvälisesti katsottuna biotalous kuuluu kiertotalouden käsitteen alle pitäen sisällään mm. hiilen kierron ja uudet biotuotteet. Kiertotaloudella on tutkimusten mukaan positiivisia työllisyysvaikutuksia. Talousarvioesityksessä kiertotalous on esillä mutta kansainvälisesti ainutlaatuinen kiertotalouden tiekartta haastaa toimijat kiertotalouden systeemisen muutoksen vielä laaja-alaisempaan toteuttamiseen hallinnonalojen sekä julkisten ja yksityisten toimijoiden yhteistyönä.

11.10.2016

Sitra toivoo, että eduskunnan tulevaisuusvaliokunta edistää omassa työssään tiekarttatyössä identifioituja toimenpiteitä.